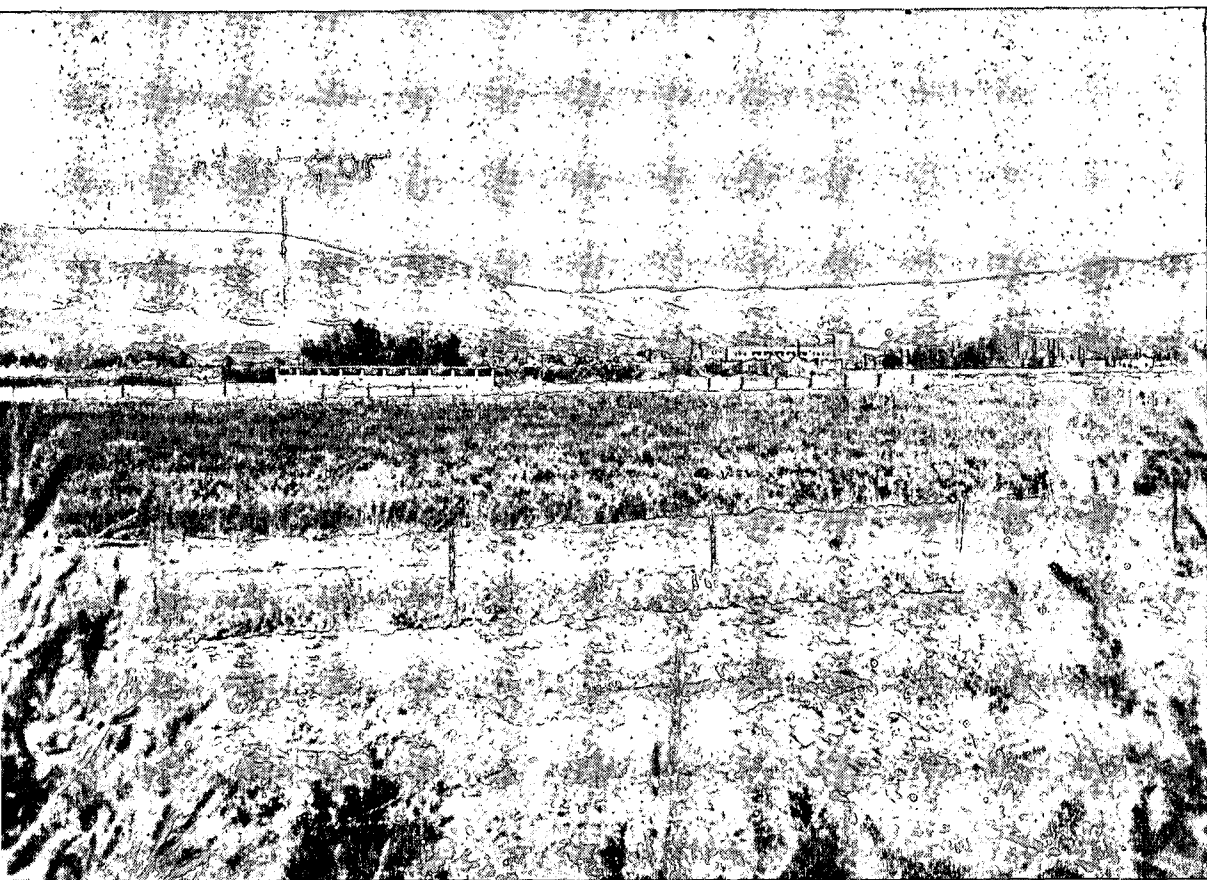

השדה שבין צמח לדגניות, שטח פריסת השריון הסורי (מראה מדגניה א').
שים לב לשדה האש ממזרח צמח ומגבעת אל-קסר. הבנין הלבן הנמוך שייד לקרטינה הישנה.

הקרב על הדגניות

בחזית דגניה ב' (יתכן — בשל ההשפעה המאלפת של גורל רכבי השריון הסורי במבואות דגניה א') היתה זאת התקפת אש משורינית בעיקרה, ואם צעירה פגיעה העיקרי בישוב העברי היה זה של יריות ב"כינון ישיר" מתותחי הטנקים והשריון מטווח של 200—250 מ', ורק לעתים התקרבו למרחק קטן מזה (עד 120 מ' בקירוב). ועוד הבדל אחד בלט בעריכת ההתקפה בשני האזורים: רק עדות אחת מציינת, כי רגלים סוריים נראו בגזרת דגניה א' בעורף הטנקים והמשוריינים ובעקבותיהם; ואלו כל אנשי דגניה ב' מאשרים את הופעת חיל-הרג לים שם, ואף יותר מאשר בהודמנות אחת, ואשר תפסו עמדות במרחק כמה מאות מטרים מן המשק ומשם ירו אש רובים ומקלעים. יתכן כי השפיעה

בדומה לפתח ההתקפה על צמח ביום ג', כן גם קרבה תנופה על דגניות ביום ה', 20.5, נפתח בהר-עשת-שחר; אלא שהפעם הקדימו במקצת את "שעת האפס": במקום 04.30 החלה ההרעשה (ארטילרית ומרגמתית) כבר ב-04.15. היא נמשכה, תוך רוויה מכסימלית, חצי שעה, ובשעה 04.45 החלה התקפתו של רכבי השריון על דגניה — אשר נמשכה, לסירוגין ובשינויי צורה, כתשע שעות. אכן השלב האינטנסיבי והמרכזי של התקפה זאת, — אשר הקדימה כנראה במקצת בדגניה א' את זו שעל דגניה ב' — נמשך רק כשלוש שעות, עד 07.45 בערך. מלבד ההפרש במועדי ההתחלה היה גם הבדל באורח ההתקפה: בעוד שבדגניה א' היתה זו הסתערות בלתי אמצעית כמעט של רכבי השריון, הרי

ה. ההסתערות עצמה.

ו. הדיפת ההסתערות.

ז. הרעשה מחודשת (הרעשה זו נמשכה על דגניה א' עד לאחר הצהריים, אך ללא פעולות טקטיות נוספות מצד האויב. גם בדגניה ב' נמשכה ההרעשה כמעט כל הזמן, אלא ששם היתה מלווה בתנועות ונסיגות התקרבות מצד האויב, אשר יתרו ארו עוד להלן).

ח. הכרעת האויב, כניסתם לקרב של כלי-נשק נוספים. שלנו והארטילריה שלנו, נסיגתו הכל-לית של האויב מן השדה שלפני הדגניות, וראשית הסתלקותו ממצח.

לאחר רשימה סכימטית זו של שלבי הקרב, המקדימה לציין את מהלכו הכללי ואת אופן סיומו, יעשה כאן הנסיון לתת (מטעמים מובנים — לא בשלמות, ותוך השמטת כמה פרטים חיוניים) את תיאור הנסיבות והפעולות העיקריות.

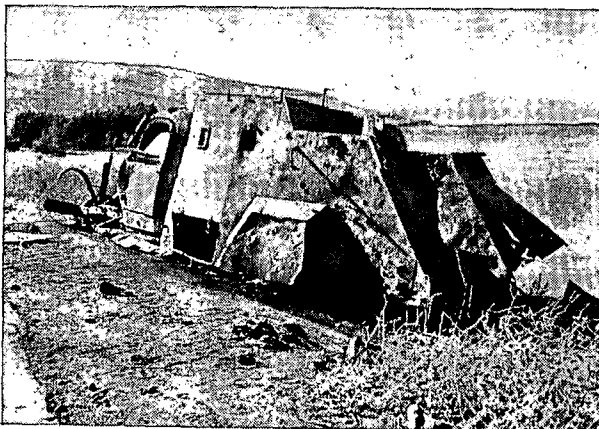
מן הבוקר קיימה מרגמה מדגניה א' אש על כיכר-הגורן של צמח ועל ריכוזי המכוניות שהיו בה, ואשר נועדו, כנראה, להסיע את הרגלים המוסד-תרים בקרבת מקום — לאחר שרכב-השריון יפ-רוץ את קויה-המגן של הדגניות. המרגמה ירתה לפי תצפית-אש, שהיתה גם התצפית של מפקד הגזרה. המרגמות שברשות מפקדת הגדוד הוצבו בעורף עמוק יותר, וירו לפי תצפית-אש ולפי בקשות-אש שהיו נמסרות ממפקדת גזרת דגניה.

וזה היה גורל הסתערות-הרכב על דגניה א'; פריסת רכב-השריון בוצעה בשטח שדרומית לבית-הסגר הבהמות הישן. כיוון התנועה היה בדרך כלל במניפה מתפשטת אל דגניה א'. מסעו של הרכב שהופנה נגד דגניה ב' עוד יצויין להלן. כלי-הרכב

כאן העובדה הפשוטה של קוצר המרחק שבין חזית-המגן היהודית בדגניה א' לבין השטח הבנוי של צמח (תחנת המשטרה, בית-הספר, בית-הסגר הבהמות הישן¹ וחצרות שונות) — ושעל כן העדיף פו כאן הסורים להחזיק ברזרב, בפאת צמח, את חיל-הרגלים שהוטל עליו „לפרוץ“ לתוך דגניה ב' בעקבות חיל-השריון הכובש; ואלו מול דגניה ב' היה הכרח בצאת הרגלים הסוריים אל תוך השדה, להיותם נכונים לחדור בעקבות השריון.

הרושם הברור מעריכת ההסתערות על הדגניות (וביחוד על דגניה א') היה — כי עומדים לחזור כאן על מעשה צמח שלפני 48 שעות: — ויתור על סיוע פעיל של חיל-הרגלים הסורי, (אשר ממילא נתגלה כ„ענבי-בוסר“, בשל הסירוב החוזר ונשנה של אנשיו להסתער), ותקוה לחזור על מעשה ה„הדברה“, הטקטית והפסיכולוגית, כבצמח ביום ג' — לדכא באש ולהמם בשריון את המגינים בעלי הנשק הקל בלבד. מול התקפת האש ונסיגות ההס-תעריות. עמדו להגנת איזוריהן של שתי הדגניות חברי הקבוצות ובניהן, מאנשי הישובים הסמוכים וחילי יחידות צבא-ישראל אשר הגיעו שמה מבעוד מועד ובמהלך הקרב. אלה ואלה נטלו חלק פעיל בהגנת הדגניות ובהדיפת האויב; מאלה ומאלה נפלו קרבנות בקרב על הדגניות.

את התפתחות אותו יום, באיזור החזית של דגניה א' — ניתן להגדיר באופן סכימטי כדלקמן:
א. הרעשה (בכלי-האש של הטנקים, במר-גמות, ויתכן גם באש של ארטילריה נוספת);
ב. המשך ההרעשה, בתוספת הפצ-צה מן האויר (שהיתה אינטנסיבית מאוד, והתכוונה להמם את מגיני-דגניה, אכן, היא הצלי-חה לפגוע בכמה מקומות, בעיקר — ב„קו השני“ של הישוב — לגרום קצת אבידות ולשבש במידת-מה את מערכת-הקשר — אך את מטרתה העיקרית ה„נל“, להמם את המגינים, לא השיגה);
ג. פריסת-הטנקים (שהוחל בה בחיפוי ההרעשה וההפצצה, עוד ברגעיה האחרונים, ושלוותה באש חזקה של מכי שבאה חלקה מתוך הטנקים והמשוריינים עצמם, ובחלקה היתה זו אש-חיפוי מבני-המשטרה וכנראה גם מנקודות אחרות, בצמח או בשדה, והיא התמידה במשך זמן רב).
ד. הפוגה קצרה שחלה אח-כ (כנראה קרוב לשעה 06.00) ואחריה —

שלדו של משוריין סורי („רכב ו“) — שנפגע ע"י תותח א. מ.

1) להבדיל לחלוטין מן הקרנטינה החדשה אשר ממזרח לצמח.

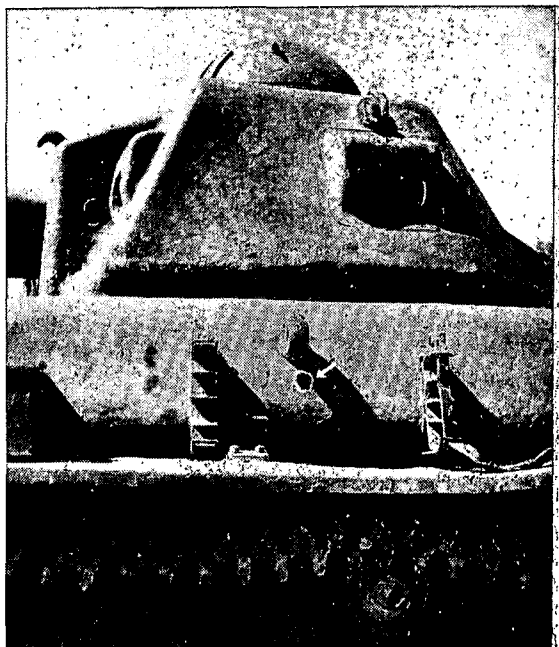

טנק "ראנו 35" ("רכב 3") שנפגע ע"י "בבוקיי-מולוטוב" על אחת מתעלות-המגן בדגניה א'.

"רכב 4" ו"רכב 5" — נפגעו, כנראה, האחד מול הפרדס והאחד בשדה שממזרח לו; הראשון — ע"י בבוקים, והשני ע"י נשק מוחץ. האחד נשרף, ואלו האחר נלקח שלל במצב כשר לפעולה. גורלם זה של כלי-הרכב — אשר על פרטי ההיבטקות בהם ועל המסקנות הטקטיות, הטכניות והנפשיות ראה בדברי אחד ה"ציידים", עמ' 33 — השפיע השפעה מכרעת על כל השלב הראשון של קרב-דגניות. ואין ספק שכאן היתה טמונה נקודת-המפנה, הן הטקטית והן הנפשית. הסורים לא העזו להוסיף ולשלוח כלי רכב-שריון נוספים להסתערות על קו דגניה א'. חיל-הרגלים שלהם, (פרט אולי לאיזה "רמז-תנועה" בקצה הדרומי), לא הורע פיע כלל מול קו זה. אך, כאמור לעיל, נמשכה ההרעשה האינטנסיבית, הן מעבר צמח והן מעמדות ארטילריות מרוחקות יותר, מאז הבוקר, ואש מכ"י כבדה מגג משטרת צמח ניתכה ללא הפסקה. מאידך גיסא, מרגמות תלת-אינשט יהודיות ירו מעמדות שונות, לפי תצפית אש מתואמת. על פני צמח והשטחים הפתוחים בסמוך לה, כגון "מגרש צמח" (הוא כיכר-הגורן).

(מעוטם — על פני הכביש, ורובם — בשטח שבין משטרת-צמח ודגניה א') נעו תוך שיגור אש, בהתעכבם פעם בפעם לשם כינון-יריה מדויק יותר. הם נתכוונו לגשת ולפרוץ תחילה את גדר הבטחון החיצונית של דגניה, ואח"כ את הגדר המשקית הפנימית. המשורין אשר הלך באגף הימני, לאורך הכביש שבחוף ("רכב 1"), נפגע פגיעה ישירה ע"י פגז תותח א.מ.מ. שלנו, וחוסל כיחידת-רכב (שלדו מונח עדיין, הרוס כולו, בין הכביש לחוף). טנק ("רכב 2") התקדם לעבר שער הקבוצה ופרץ את גדר הבטחון. הוא נפגע במבואות השער ע"י ירית נשק מוחץ. היות וטנק זה נשאר שלם בעיקרו, פרט לחור עגלגל — הרי נפתחת בו רשימת ה"שלל המועיל" של הכוחות היהודיים בקרב דגניה. טנק "ראנו" אחר ("רכב 3") לאחר שפרץ את גדר הבטחון, הגיע עד לגדר "גן מוליה", פרץ גם אותה, אך הוכרע ע"י המגינים בזריקת בבוקיי-הבער, ועודנו עומד כמצבה על פני תעלת-המגן. על אף הישרפו נראים יפה כל חלקיו, גלגלי הזחל שלו, צריחו, ומקום התותח בן 37 מ"מ ומקלע ה"שטלאר" ("שאטל") אשר בצריחו. עוד שני משוריינים —

ובהתחפרותם. כתוצאה מזאת היו תנועות הרכב זיגזגיות, ובוצעו מבלי שיתקרב התקרבות בולטת אל קורהמגן. חיפוי-האש שניתן ע"י כך לרגלים היה חזק מאוד (בתותחים ומקלעים, מבלי להזכיר את האש המסייעת שניתנה ממרחק רב יותר, וכוונה לעומק המערך היהודי). מצב זה איפשר לאויב להמשיך גם באש-חיפוי אינטנסיבית של מכ"י הוצ'קיס מגג בית-המשטרה בצמח, שהצטיינה בקליעה מדויקת ושיטתית לאורך הקו כולו, תוך תנועות "טאטוא" מקצהו עד קצהו, ומכ"י בראונינג, שהוצבה בשדה, מול הפינה הדרום-מזרחית של קו דגניה ב'.

רכב 2—טנק טורי מטיפוס "ראנו 35" שנלקח שלל בדגניה. שים לב לחיור שבקע פגז הנשק המוחץ אשר פגע בצוות הנטק.

במבחן-אש זה נתגלה ההבדל בין ה"עמדות" — דהיינו, עמדות-מחפורת שיש מעליהן גג ולהן אשנבי-יירה הנישאים במידה מסוימת מעל פני השטח, לבין התעלות, אשר אמנם לא היו "חפיר-רות-קלעים" במובנה המקובל של המלה, אלא בעיקר תעלות-קשר, שטוחות יחסית, שנתמשכו בכל זאת, לאורך תחומי הישוב.

"הטנקים אהבו את העמדות וה"פיל-בוקסיס" — זו אימרה, שנשמעה בדגניות. נראה הדבר, כי כדי למנוע בעד פיצוחן ההדרגי של עמדות מהסוג הנ"ל ע"י התותחים (ותותחי-הטנקים בכלל זה) יש צורך לבנותן באופן מוצק עוד יותר, ולהשקיע בהן חמרים נוספים. אחרים במבנה העליון ובגגות; כן הכרחית הסואה משוכללת יותר של עמדות כאלו; אשר ראשיתה — בחירת מקומות מתאימים. אך הסיכוי של חדירת פגז לתוך העמדה דרך אחד האש-נבים, — סכנה הקיימת כמעט תמיד, ובמקומות ישוב אחדים גרם הדבר לפגיעה מרוכזת באנשים, ואף בחבר פיקודי — העלה בכמה מקרים את המחשבה כי את חוליות-המצב כדאי להכניס לעמדות בעיקר בשלב של עריכת ההסתערות עצמה, דהיינו — עם הסתיים ההרעשה המכילה.

לעומת זאת הוכיחו התעלות את ערכן השימושי הרב. אכן, התעלות שנתמשכו בעת הקרב לאורך גבילה של דגניה נעשו לפני מבחן-האש הזה, היינו, עוד בטרם ניתנה לעושיהן ההזדמנות להעריך הערכה נכונה את פגיעתה של האש האר-טילרית, והניחו עדיין כי "זה מספיק לנו". היו אלו, ברובן הגדול, תעלות של 60x60, שאיפשרו רק שכבה או זחילה, אך איאפשר היה להיערך בהן לפעולת קרב. כל הרואה את טיב התעלות בעמק

דגניה ב'

בד בבד עם פרשת ההתקפה על דגניה א' התחוללה פרשה מקבילה, ונפרדת במידת-מה, של קרב על דגניה ב'.

כאמור, החלה כאן התקפת השריון באיחור-מה לעומת ההתקפה על דגניה א' — ודוגמת הטנקים והמשוריינים הנפגעים ועולים באש, וטנקיסטים צוערים הקופצים מתוך כלי-הרכב, ודאי שהספיקה להשפיע על אורח-הפעולה ודרכי-הקרב של כלי-הרכב שתקפו את דגניה ב'. הם נעו, תוך מתן אש, בקוים אלכסוניים, ומדי פעם בפעם נעצרו ושינו את כיוון תנועתם. פעולתם העיקרית היתה מטווחים של 200—250, ולעתים אף 300 מטר, ורק במקרים מסויימים התקרבו עד למרחק של 120 מ' מקורהמגן של דגניה ב'. להבדיל מהמצב בדגניה א', נראו כאן קבוצות רגלים, שנעו בעורף הטנקים, הולכים או זוחלים בעקבותיהם. מפעם לפעם היו כלי-הרכב נעצרים במתכון, הן למתן אש-חיפוי והן כדי לאפשר לחילי-הרגלים שלהם לחסות במסתורם, שעה שהיו מתחפרים כלשהו, חישי-מחר, במקומות בהם נעצרו. כעבור זמן-מה, בבוא שלב התקדמות נוסף, היו אותם הרגלים מתקדמים שוב קמעה, והרכב היה שב ומחפה עליהם בהתקדמותם

הירדן כיום יחוש מיד, מה היתה השפעתו של הנסיון שהתנסו בו אותו יום, על מושגי החופרים ועל נכונותם.

האבידות, בהרעשה ובשעת התקפת האש של הרכב ומכונות-היריה, היו ניכרות. אך האש האבי טומטית ואש הרובים שלנו כווננו כל הזמן אל רכב האויב, והשפיעו עליו השפעה עוצרת; אם כי אין ספק כי לא מש מלבם גם לקח הטנקים השרופים בדגניה א'. כעבור זמן-מה נצטרפה לאש אנשינו גם אש מרגמתית, שהיתה מכונת לפגיעה בקבוצות הרגלים והמכ"י של האויב. אך היתה לה השפעה,

כך היה המעשה

„דקות ספורות אחרי זה נראו 2 טנקים; אחד מהם — הימני, נע לעבר שער דגניה א' והשני למרכז התעלה שלנו. אחריהם התקדמו לכל אורך החזית עוד 4 טנקים או משורינים. הטנק ה„מרכזי“ עבר את הגדר החיצונית, פנה פניה חדה שמאלה, בין שתי הגדרות, ובמרחק של כ־15 מטר ממקום הפירצה עבר את הגדר השניה והגיע עד התעלה. החברים שלום ואחריה זוטא, זנקו על הטנק, דרקו עליו את בקבוקי-מולוטוב הראשונים. הטנק החל בוער קצת, בהמשיכו כל הזמן לפעול מן המכ"י. היות והייתי חסר נסיון באקטיביות של בקבוקי-מולוטוב נתתי פקודה להציפו בבקבוקים. נדרקו עליו עוד 10 בקבוקים והטנק כוסה בלהבות...”

(מתוך עדותו של מפקד עמדה — מול „רכב 3“ בחזית דגניה א')

„טנק אחד התקדם על הכביש בשעה 07.00 לערך. טנק שני, שפרץ את הגדר, הקדים אותו ונע לצדנו. מאחוריו, כ־50 מטר דרומה, הלך הטנק השלישי. עמדתי עם שלום ליד המקלע. ברגע שהטנק הגיע ופרץ את הגדר הראשונה עזבתי את המקלע, תפסתי שני „בבקוקי-מולוטוב“, וירדתי בתעלה אל הטנק. כשהגעתי כבר היה מאחורי הגדר השניה, והתעכב רגע ליד תלי-החזה של התעלה. מכונות-היריה שלו המטירה אש בלי הפסקה. הייתי במרחק 10 מ' ממנו. זרקתי בקבוק אחד על גוף הטנק ומיד אחרי בקבוק שני; הטנק בער, ואף-על-פי שהלהבה לא היתה גדולה — לא זו יותר; הוא נשאר במקום והמשיך להמטיר אש.

אחרי שזרקתי את הבקבוקים התרחקתי ממנו כ־20 מטר, ואח"כ חזרתי ושכבתי לידו בשקט. לזמן מה שקטה אש היריות מתוך הטנק, אבל מכיוון צמת ירו כל הזמן על יושבי התעלה. שמעתי מדברים מתוך הטנק. כעבור דקות מספר, נפתח האשנב וראש שחור הציץ ממנו. הטנקיסט היה בערך בן 23—24. ברגע שנפתח האשנב — זרקתי רימון ועוד רימון. הטנקיסט מיהר וסגר את האשנב. חזרתי אחורנית, אספתי עוד בקבוקים, חזרתי וזרקתי בו עוד שלושה. וגם אחרים זרקו. האש שאחזה בטנק נתגברה, והיריות ממנו נפסקו לגמרי. פתאום הודיעו כי טנק אחר מתקרב ואני עזבתי את הטנק הבוער וחזרתי למקומי.

(מעדות על שריפת הטנק מפי ח' זוטא)

לפחות פסיכולוגית, גם על השריון, שהחל מעדיף לשמור על טנח קצת יותר רחוק מעמדות היהודים, והמצב בקטע חזית זה נתעצב לחלוטין. היו כאן לפחות שני מקרים של נסיון-הסתערות של הרגלים הסוריים. אך עצמת האש היהודית שהיתה הולמת על פני השטח שלפני דגניה ב' היתה כזאת, שחלק מבין הרגלים האויבים בחרו בנסיגה ומקצתם נשארו רובצים במקומותיהם, כנראה מחמת החשש להיפגע תוך כדי נסיגה. גויות של חיילים סוריים, על נשקם, נמצאו אח"כ בשטח, ואחרים נראו נגררים ע"י חבריהם.

בהתקרב שעת הצהרים, עם הסתלק הסורים מנסיונות ההסתערות על דגניה א' וההפסד בכלי

הרכב שנגרם להם, ועם בלימת התקפתם על דגניה ב' — החל מסתמן מצד היהודים המפנה לפעולה תוקפנית יותר.

על צמת גורו מספר יריות „דויד“ — ורישומי ניכר מיד באורח הופעתם של הסורים. פגזי מרגמות שהחלו נופלים בקרבת הטנקים הסוריים — גרמו לבהלה בתוכם. מוקדם אחרי הצהרים נתחדשו שוב יריות „דויד“, יובשעה 1½ או 2, החלה מדברת — לראשונה במערכת עמק-הירדן ולראשונה בקרב ערוך בזמן מן הזמנים בא"י — הארטילריה היהודית. משהחלו פגזיה נופלים (לאחר יריות-טיווח ראשונות) על בנייני צמת ובין שורות

רכבי-השריון — „זו“ רכב האויב, תוך אחדות גמורה אחורה, והקרב על דגניות הוכרע באופן בולט לעי כל רואה.

מעתה החלה פרשת קרב-האש התוקפני על צמת. הוא נסתיים בהסתלקות הסורים מן העיירה תוך עזיבת חללים, נשק ותחמושת. כניסתם מחדש של הכוחות היהודיים לצמת חלה ב־21 במאי לע בוקר. הם אספו את השלל וקברו את החללים היהודים מימי ההגנה על צמת.

אותו יום — יום הפוגה היה. מספר אנשים מב מגיני הדגניות, מן המיוגעים והתשושים ביוח מימי-הקרב הרבים, ובהם גם מספר „אנשי צמת“ נשלחו למנותח-מה והוחלפו בעמדותיהם ע"י אחריי